

Edward De Maesschalck

DE BOURGONDISCHE VORSTEN (1315-1530)

INHOUD

WOORD VOORAF	9
---------------------	---

DEEL 1

DE LAATSTE HERTOG VAN BOURGONDIË UIT HET GESLACHT DER CAPETINGEN

1. DE ONDERGANG VAN ODO IV	15
2. DE LIJDENSWEG VAN JOHANNA VAN BOULOGNE	22
3. DE ZWANENZANG VAN FILIPS VAN ROUVRES	27

DEEL 2

FILIPS DE STOUTE, DE STAMVADER

1. ONTSTAAN VAN HET NIEUWE BOURGONDISCHE HUIS	35
2. DE JONGE HERTOG VAN BOURGONDIË	42
3. HERTOG EN HERTOGIN VAN BOURGONDIË	49
4. OPSTAND IN VLAANDEREN	54
5. PRACT EN PRAAL	61
6. DE AMBITIES VAN DE HERTOG	69
7. DE BOURGONDISCHE KRUISTOCHT	80
8. HET EINDE VAN EEN TIJDPERK	87

DEEL 3

JAN ZONDER VREES, DE GEWELDENAAR

1. HET BOURGONDISCHE NEST	93
2. DE BROER VAN DE KONING	97
3. DE TOESTAND IN DE LAGE LANDEN	105
4. BURGEROORLOG IN FRANKRIJK	112
5. VAN AZINCOURT TOT MONTEREAU	117

DEEL 4

FILIPS DE GOEDE, DE OVERWINNAAR

1. DE JONGE HERTOG	127
2. ISABELLA, EEN UITZONDERLIJKE VROUW	133
3. DE VERENIGING VAN DE NEDERLANDEN	139
4. OORLOG EN VREDE IN FRANKRIJK	147
5. PROBLEMEN IN BINNEN- EN BUITENLAND	154
6. PRACHT EN PRAAL AAN HET BOURGONDISCHE HOF	162
7. DE ALLERLAATSTE KRUISTOCHT	170

DEEL 5

KAREL DE STOUTE, DE VERLIEZER

1. DE JONGE HERTOG	177
2. TWIST TUSSEN VADER EN ZOON	180
3. DE VERZOENING	185
4. SPANNINGEN OP HET THUISFRONT	188
5. HUWELIJKSPERIKELLEN	195
6. DE TIJD VAN DE NEDERLAGEN	201
7. HET EINDE VAN KAREL DE STOUTE	207

DEEL 6

MARIA VAN BOURGONDIË, DE ERFGENAME

1. NA DE DOOD VAN KAREL DE STOUTE	211
2. DE INTRIGES VAN DE KONING	217
3. DE KOMST VAN MAXIMILIAAN	221
4. DE REGERING VAN MARIA VAN BOURGONDIË	226

—

DEEL 7

DE KINDEREN VAN MARIA: FILIPS EN MARGARETHA

1. EEN WOELIGE JEUGD	233
2. HUWELIJKSPERIKELN	238
3. DE REGERING VAN FILIPS DE SCHONE	247
4. DE SPAANSE ERFENIS	252
5. MARGARETHA WORDT LANDVOOGDES	258
6. DE KROON OP HET WERK	263

—

STAMBOMEN	268
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	277
INDEX	280

WOORD VOORAF

Dit is het verhaal van de Bourgondische hertogen, die werden geboren als prinsen, leefden als vorsten en hoopten als koningen te sterven. Maar koningen zijn ze nooit geworden. Daarom heeft het verhaal een tragische bij-smaak, al zal het uiteindelijk toch goed aflopen. Het begon allemaal in 1369, toen Filips de Stoute trouwde met Margaretha van Male, waardoor het hertogdom Bourgondië verenigd werd met het graafschap Vlaanderen. Filips de Stoute was de zoon van de Franse koning en de Fransen hadden dan ook stevig de hand in dit huwelijk. Zij hoopten zo de machtige vazalstaat Vlaanderen aan zich te binden en op de duur zelfs te annexeren. Het heeft overigens niet veel gescheeld, want de eerste Bourgondische hertogen waren echte Franse prinses, die hun gewesten bestuurden vanuit Parijs, zich bij voorkeur met Fransen omringden en de taal van de meerderheid van hun onderdanen (het Diets) schromelijk verwaarloosden. Bovendien hoopten ze vurig dat een van hun nakomelingen vroeg of laat op de Franse troon zou plaatsnemen. Maar door toevallige gebeurtenissen ontstond er plotseling een verwijdering tussen Frankrijk en de Bourgondische gewesten, eerst door de moord op hertog Jan zonder Vrees (1419) en daarna door het optreden van Jeanne d'Arc (1429).

Vanaf dat ogenblik hebben de Bourgondische vorsten zich geconcentreerd op de uitbouw van een eigen Bourgondische staat, die zich nestelde rondom de grenzen tussen Frankrijk en het Duitse Rijk. In het Zuiden bezaten ze al het hertogdom Bourgondië en de Franche-Comté, in het Noorden Vlaanderen en Artesië. Nu veroverden ze ook Brabant, Holland, Zeeland en Henegouwen, Picardië, Namen en Luxemburg, Luik en Utrecht en op de duur zelfs Gelre en Friesland. Hun rijk ontwikkelde zich in Europa tot een grootmacht, die de vergelijking met landen als Engeland of Castilië kon doorstaan. Daarom ambieerden de Bourgondische vorsten een koningskroon, maar die werd hun door niemand gegund. Toen Karel de Stoute bovendien Elzas en Lotharingen veroverde en aldus de brug sloeg tussen zijn zuidelijke en noordelijke bezittingen, waren de buurlanden vastbesloten dit drieste plan te verijdelen. Zij slaagden in hun opzet, want in 1477 sneuvelde Karel de Stoute op het slagveld bij Nancy en daverde het Bourgondische Rijk op zijn grondvesten.

Frankrijk slaagde erin om het hertogdom Bourgondië te veroveren en het probleem scheen definitief van de baan. Maar niets was minder waar.

In 1478 nam het verhaal plotseling een heel nieuwe wending. De vernerde Maria van Bourgondië, enige dochter van Karel de Stoute, trouwde met de zoon van de Duitse keizer, Maximiliaan van Oostenrijk, en introduceerde zo de Habsburgse dynastie in de Nederlanden. Maximiliaan voerde zijn leven lang een felle anti-Franse politiek en wist bovendien zijn zoon te koppelen aan de Spaanse dynastie. Door een samenloop van omstandigheden verwierf Filips de Schone eindelijk een koningskroon, waarop zijn voorouders zo vurig hadden gehoopt. Hij werd de koning van Castilië. Enkele jaren later werd Karel, de zoon van Filips de Schone, zelfs tweemaal koning: koning van Spanje en koning van Duitsland of het Heilig Roomse Rijk. In die nieuwe context was het hertogdom Bourgondië niet langer van betekenis. In 1529 zou Karel v definitief afstand doen van Bourgondië, maar in ruil werden de leenbanden van de vazalstaat Vlaanderen met Frankrijk voorgoed verbroken. Uiteindelijk gebeurde dus precies het omgekeerde van wat de Franse koning oorspronkelijk had bedoeld. In plaats van het machtige Vlaanderen te strikken, ging het voor Frankrijk voorgoed verloren! Bovendien maakte Vlaanderen ondertussen deel uit van een 'Bourgondische' statenbond, de Zeventien Provinciën, waaruit veel later Nederland, België en Luxemburg zouden ontstaan.

Het gebruik van de uitdrukking 'het machtige Vlaanderen' is niet uit de lucht gegrepen. Pas wanneer je de harde cijfers van inkomsten en uitgaven overschouwt, besef je hoe belangrijk dit geweest voor de Bourgondische vorsten is geweest. Voor de eerste hertog betekende de vereniging met Vlaanderen concreet dat hij in één klap vier keer rijker werd. Later konden de hertogen nog vele andere gebieden aanhechten, maar Vlaanderen is altijd de grootste melkkoe gebleven. In 1540-1548, toen het Bourgondische Rijk al geschiedenis was geworden, bracht Vlaanderen in het geheel van de Zeventien Provinciën nog altijd een derde van alle belastingen op. Het 'machtige Vlaanderen' met zijn reuzegrote steden was het fundament van alles wat de hertogen hebben gepresteerd. Met het geld van de Vlamingen hebben ze hun rijk kunnen uitbouwen, wat uiteindelijk zou leiden tot de vereniging van de Nederlanden. Maar het had ook anders gekund. Het verhaal van de Bourgondische vorsten voert ons terug naar een tijd toen de landsgrenzen nog niet strak getrokken waren en de evolutie nog alle richtingen uit kon.

Dit boek gaat niet alleen over geld, verovering en politiek. Het is een verhaal van gedreven mensen, heftige emoties en tragische gebeurtenissen. De tijden waren bikkelhard en de vorsten meedogenloos. Toen heersten pest, burgeroorlog en hongersnood. Grote roversbenden schuimden het land af en een geteisterde bevolking wist soms niet meer waar haar doden te begraven.

Tegelijkertijd sloegen niet minder dan drie pausen elkaar in de ban van de Kerk, werden vorsten moordenaars en moesten kinderen trouwen nog voor ze konden praten. De laatste kruistochten trokken op tegen de heidenen en de laatste ridders reden zich te pletter tegen de nieuwe vuurwapens en de macht van de opkomende steden. Maar ook creëerden kunstenaars uit de Lage Landen toen hun grootste meesterwerken en leefden de betere standen te midden van een pracht en praal die we ons nauwelijks kunnen voorstellen. Het was een fascinerende tijd die ook vandaag weinigen onberoerd laat. Dat heb ik persoonlijk kunnen vaststellen tijdens de druk bijgewoonde lezingen van Universiteit Vrije Tijd, waarin ik het verhaal van de Bourgondische vorsten heb ontwikkeld.

Over de Bourgondische hertogen en hun tijd zijn in de loop van de jaren al heel wat boeken verschenen. De aantrekkelijkste zijn meestal de biografieën, omdat ze een psychologisch samenhangend verhaal van bepaalde hoofdrolspelers proberen te brengen. Ze bevatten doorgaans een schat aan frappante details waardoor je je kunt inleven in de geest van de tijd. Niet zelden echter stapelen die details zich zo hoog op dat het soms lijkt of je een handboek leest van laatmiddeleeuwse mode, wapenkunde of keukenrecepten. Bovendien bestaat het gevaar dat de lezer door de bomen het bos niet meer ziet en het brede overzicht van het Bourgondische tijdvak uit het oog verliest. Daarvoor is de liefhebber aangewezen op syntheseswerken. Die hebben allemaal grote verdiensten, maar toch vond ik er zelden in wat ik zocht, met name een kleurig en samenhangend verhaal van de Bourgondische vorsten tegen de achtergrond van hun tijd. De ene focust op politieke of sociaaleconomische factoren, de andere op institutionele, militaire of culturele elementen. Bovendien hebben werken van Franse oorsprong doorgaans minder belangstelling voor de gebeurtenissen in het Noorden, terwijl werken uit eigen land ‘de landen van derwaarts over’ grotendeels links laten liggen. Het meest indrukwekkende en betrouwbare werk vond ik de vierdelige reeks van de hand van Richard Vaughan, hoogleraar in Oxford: *Philip the Bold, John the Fearless, Philip the Good, Charles the Bold, 1362-1477*. Het boek dat nu voorligt, is een poging om de meest geslaagde aspecten van diverse biografieën en syntheses tot één overzichtelijk geheel te combineren.

Voor de stijl nam ik als uitgangspunt het boekje dat ik zelf ooit geschreven heb naar aanleiding van de vijfhonderdjarige herdenking van de dood van Maria van Bourgondië, namelijk *Maria van Bourgondië, een begeerde bruid* uit 1982. Dat vormde toen de neerslag van een uitgebreide research ten behoeve van een docudrama op televisie. Het is daarom nogal beeldend geschreven en heeft bijzondere aandacht voor *storytelling*. Ik heb deze stijl altijd bewaard, al heb ik mij nooit willen bekeren tot het devies van vele dramaturgen: ‘*Never let the truth interfere with a good story.*’ Als doctor in de geschiedenis is mij niets heiliger dan de waarheid en ik heb daarom alle

vertelde verhalen, soms tot in de bronnen, op hun waarheidsgehalte nageplozen. Zo zitten historici nu eenmaal in elkaar. Op de VRT, waar ik werk, durf ik journalisten weleens te verwijten dat ze hun verhalen onvoldoende checken, terwijl historici doorgaans hemel en aarde bewegen om een datum of een naam te controleren.

Van de gelegenheid om dit boek te schrijven heb ik gebruikgemaakt om enkele zaken op te helderen of toe te voegen die ik tijdens de lezing van de uitgebreide literatuur heb gemist. De lezer zal opmerken dat ik bijzondere aandacht besteed aan de verhalen van sterke vrouwen. Die verhalen vond ik geregeld terug in biografieën of romans, niet toevallig door vrouwen geschreven, maar in de syntheseswerken werden ze meestal weggefilterd. De dames verdwenen letterlijk in de schaduw van hun vaders, broers of echtgenoten. Ik denk hierbij aan kleurrijke figuren als Johanna van Boulogne, Margaretha van Frankrijk, Margaretha van Male, Johanna van Brabant, Jacoba van Beieren, Isabella van Portugal, Maria van Bourgondië, Johanna de Waanzinnige of Margaretha van Oostenrijk. Ze zijn voor mij de grootste ontdekking geweest bij het voorbereiden van dit boek.

Ook een tweede gemis heb ik willen verhelpen. Bijna alle syntheses beginnen hun verhaal met het huwelijk in 1369 van Filips de Stoute en Margaretha van Male en eindigen obligaat met de dood van Karel de Stoute in 1477. Wat is er voordien gebeurd? Hoe is het verhaal nadien afgelopen? Ik wilde deze vragen, die ik mezelf dikwijls heb gesteld, eindelijk oplossen en begin daarom het verhaal van de Bourgondische hertogen resoluut in 1315, toen de eerste hoofdrolspelers nog niet eens geboren waren. Ik eindig vorstelijk laat in 1530, met het overlijden van de allerlaatste Bourgondische prinses, Margaretha van Oostenrijk.

Munten. In het boek is doorgaans sprake van ponden (van Tours of Tornois). Waar mogelijk werden andere munten naar het pond omgerekend, maar de juiste wisselkoers op een bepaald moment is niet altijd duidelijk. Daarom is er ook sprake van schilden, dukaten, kronen, ridders, florijnen, Rijnse gulden enzovoort. Aangezien het steeds gaat om gouden munten met een vergelijkbaar gewicht (tussen 3,2 en 3,6 gram) en een vergelijkbaar gehalte aan goud (van 750 tot 1000 per 1000) zijn de onderlinge verschillen nooit buitensporig groot. Een geschoold ambachtsman verdiende per jaar zowat 100 pond, terwijl de hoogste ambtenaar (de kanselier van Bourgondië) een jaarwedde ontving van 4000 pond. Een wedde was echter niet de enige vorm van inkomst, want kanselier Nicolas Rolin verdiende tot 25.000 pond per jaar.

De Maesschalck, Edward.
De Bourgondische vorsten (1315-1530)

© 2022 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, 2060 Antwerpen en Edward de Maesschalck
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde
merk van Davidsfonds vzw, Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk september 2008
Herziene uitgave Verhaal van Vlaanderen: november 2022

Opmaak omslag: Buro Blikgoed
Omslagillustratie: Maria-Theresia van Oostenrijk
Opmaak binnenwerk: Bart Luijten
Kaarten en stambomen: Els Ruppel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt,
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen
of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 3951 0
D/2022/0034/357
NUR 680/ 688